

вибір чинити (34%). Водночас студенти магістратури керуються необхідністю забезпечувати собі чіткі професійні перспективи (96%) та необхідністю бути адаптивним і виживати за будь-яких економічних обставин (81%).

Досліджено чинники вибору студентами форм зайнятості: першокурсники керуються переважно зовнішніми атрибутами сфери зайнятості (матеріальним зиском (89%) та престижністю посади (67%)), в той час як магістранти поряд з матеріальною винагородою (97%) орієнтуються на можливості для самореалізації, які надає місце роботи (74%). Отже, вперше з'ясована тенденція актуалізації з віком тих психологічних механізмів, які забезпечують суб'єктну позицію молодій людині в сфері споживання, професіоналізації та зайнятості.

Перспективи вивчення заявленої проблеми вбачаємо у розробці психологічних практик, спрямованих на виявлення та підтримку особистісних ресурсів матеріального самозабезпечення української молоді в умовах війни та розвиток суб'єктності особистості молодій людині. Остання становитиме психологічну основу молодіжного підприємництва, яке може забезпечити відновлення повоєнної економіки країни.

Список використаних джерел

1. Дембицька Н.М. Психологія економічної соціалізації школярів. Київ : Видавець Позднишев, 2020. 386 с.
2. Швалб Ю.М. Психологічні механізми соціалізації особистості в онтогенезі. Харків : Видавничий дім «LiteraNova», 2020. 214 с.

УДК 159.942.5 : 316.64 : 316.65 - 32

Дроздов Олександр Юрійович,

доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної вікової та
соціальної психології імені М.А. Скока,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ГЕОЕМОЦІЙНІ АСОЦІАЦІЇ У МАСОВІЙ ГЕОПОЛІТИЧНІЙ СВІДОМОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОДІ

У 1970-х рр. один із класиків американської «гуманітарної географії» І-Фу Туан [4] описав два психогеографічні феномени – топофілію та топофобію. Перший позначав він прояв індивідом різних позитивних емоцій (симпатія, любов, прив'язаність, гордість, ностальгія тощо) щодо певного географічного об'єкта. Антиподом топофілії вважалася топофобія суб'єктивне «відторгнення» певного простору через страх або вороже ставлення до нього. Не підлягає сумніву те, що події російської військової агресії наклали значний відбиток не просто на масову політичну, у т.ч. геополітичну, свідомість населення нашої країни, а й сформували ряд нових соціальних уявлень, образів, асоціацій та настроїв. Останні вже є, та напевно ще довго будуть, об'єктами вивчення соціологічних, політологічних і психологічних досліджень. У цій

роботі ми хочемо звернути увагу на емоційний бік змісту масової геополітичної свідомості (МГПС). З одного боку, як свідчать наші попередні дослідження [1], кількісно емоційні компоненти не посідають першорядних місць у структурі МГПС. Поряд із тим доречно згадати думку класиків соціальної психології У. Томаса та Ф. Знанецького про те, що саме емоційний (ціннісний) компонент є основним (а отже, й найбільш стійким) у структурі атитюдів. Останнє пояснює важливість вивчення емоційних аспектів МГПС.

Отже, метою нашого дослідження (березень-квітень 2023 р.) стало вивчення геоемоційних асоціацій вітчизняних студентів. Загальну вибірку (n=769 осіб) утворили студенти віком від 17 до 35 років (середній вік – 19,5); переважну більшість склали жінки (87,9%), що є типовим для сучасних вітчизняних онлайн-опитувань. Респонденти представляли усі регіони України: «Центр» (n=179), «Захід» (n=145), «Схід» (n=232), «Південь» (n=78) і «Північ» (n=87); певна частина студентів (n=48) на момент опитування знаходилася поза межами України. Було використано асоціативний метод – студентам пропонувалося надати одну або кілька відповідей географічного змісту (назва населеного пункту, регіону, країни тощо) щодо 10 емоційних станів (радість, гордість, злість/гнів, огида/зневага, страх, сум/смуток, здивування, інтерес, сором, байдужість). Опитування проводилося онлайн за допомогою Google Forms, відповіді оброблялися шляхом частотного контент-аналізу.

Стосовно «РАДОСТІ» було отримано відповіді з доволі значною дисперсією. Загалом переважна більшість (80,5%) відповідей стосувалась або України в цілому (10%), або її окремих регіонів чи міст. На рівні тенденції частіше згадувалися Львів (7,3%), Одеса (6,6%), Дніпро (6,2%), Київ (6,1%) та Харків (4,6%). Можливо, це відображення територіальної специфіки вибірки, адже частина студентів прямо згадувала «мій дім/рідне місто/село». Вважаємо, що ці результати є класичним прикладом «патріотичної топофілії» молоді, що в умовах війни є цілком очікуваним. Серед зарубіжних країн відносно більшість склали країни Європи. Лідером серед них був наш головний західний «сусід-союзник» – Польща (8%).

Щодо «ГОРДОСТІ», переважна більшість відповідей теж стосувалась України загалом, її окремих регіонів або міст. Зокрема, було отримано 40,6% відповідей «Україна», 10% – «Київ». На рівні невеликої тенденції згадувалися Харків (5,5%), Херсон (5%), Чернігів (4%), Маріуполь та Бахмут (по 3%). Швидше за все, це відображає поширені в суспільстві позитивні оцінки дій ЗСУ під час війни, зокрема оборони тих чи інших населених пунктів (передусім, столиці на початковому етапі війни). Отже, гордість, як різновид масових настроїв в сучасній студентській спільноті, має своєрідне «мілітарне» забарвлення. Тому відповіді, де б згадувалися зарубіжні країни, мали поодинокий характер. Зазначимо, що зв'язок «гордість – Україна» фіксувався й в інших опитуваннях, у т.ч. соціологічної групи «Рейтинг» (лютий 2023 р.).

Емоція «ЗЛІСТЬ/ГНІВ» мала цілком очікувану спрямованість серед опитаних – у більшості відповідей (54%) згадувалася держава-агресор. Окуповані території нашої країни (найчастіше – Донбас) згадувалися у 17% випадках. Також 14% відповідей стосувалося країн з проросійською політикою. В основному згадувалася білорусь (8%), значно менше – Китай, Іран, КНДР, Угорщина або абстрактні «країни, що підтримують росію». Коментувати тут

щось, мабуть, зайве.

Враховуючи вищесказане, цілком логічними видаються відповіді щодо емоції «ОГИДА/ЗНЕВАГА». На першому місці була держава-агресор – 66% відповідей (привертає увагу той факт, що огиду/зневагу згадують дещо частіше, ніж злість/гнів). Водночас слід відмітити, що, крім «звичайних» відповідей («Росія/Москва»), часом зустрічалися вирази з явним відповідним емоційним ставленням – «росія/рф», «московія», «рашка», «расея», «русня», «оркостан» тощо. «Почесне» друге місце дісталось проросійським союзникам – 16% асоціацій («лідером» тут знову була білорусь з 10%). На рівні певної тенденції (7,7%) згадувалися окуповані території України (найчастіше – Донбас).

Почуття «СТРАХУ» більшою мірою асоціювалося з тимчасово окупованими територіями України (25,8%); частіше за інших тут згадувалися Маріуполь (5,4%), Буча (5%), Донбас (4%). Такий результат є цілком зрозумілим, враховуючи оприлюднену інформацію про звірства окупантів на цих та інших територіях. Друге за частотою місце посіла країна-агресор (12,8%); той факт, що вона викликає астенічну емоцію страху значно менше, ніж раніше згадані стеничні злість/гнів, можна оцінити позитивно. На третьому місці були території, де відбуваються/відбувалися бойові дії («фронт») – 11%; водночас найчастіше в останній категорії згадувався Бахмут (9,6%).

Асоціації щодо «СУМУ/СМУТКУ» мали виражену дисперсію. Загалом переважна більшість відповідей стосувалася тимчасово окупованих територій України або тих населених пунктів, що значно постраждали від бойових дій. Найчастіше тут називалися Маріуполь (10,6%), Україна в цілому (9,5%), Донбас (8,2%), Буча (6,6%), Бахмут (6,2%), Крим (5,3%) і Харків (5%), що можна вважати цілком зрозумілим.

Відповіді щодо емоції «ЗДИВУВАННЯ» також мали значну дисперсію. Максимальну частоту мало згадування про нашу західну союзницю-сусідку – Польщу (9,5%; складається враження, що далеко не всі вірили у її підтримку). Україна здивувала 6% опитаних. Але якщо поррахувати окремі міста та регіони нашої країни, які викликали здивування, то таких відповідей було доволі багато – аж 35,6% (частіше за інших згадували Херсон, Харків та Київ). Отже, загалом кількість «здивованих Україною» відповідей дорівнює 41,6% (що складає відносно більшість). Відповідей, у яких згадувались Європа або окремі європейські країни (без росії та білорусі), було 26%. Використана методика не дозволяла виявити характер здивування (приємне-неприємне), але припускаємо, що він міг змінюватися залежно від країн. Цікаво те, що частота асоціацій здивування щодо країни-агресора складала всього 3,1%, а білорусі – 4,4%. Вважаємо, це значно менше, ніж реальна кількість наших молодих громадян, які 24.02.2022 р. пережили шок і не вірили у реальність широкомасштабної війни. Вірогідно, значна частина опитаних уже адаптувала власні світогляд і спогади під військові події.

Щодо «ІНТЕРЕСУ», то тут також виявилися доволі дисперсні асоціації. Зокрема, максимальну частоту згадування мала Україна загалом (9%). На рівні тенденцій називалися Київ (6,5%), Львів (5%) і Крим (4,3%). Але якщо поррахувати усі згадки про українські території та міста, то ця сума становить 40,8%. Отже, дещо більший інтерес наших опитаних все ж таки викликали зарубіжні землі. Серед останніх домінували Європа та окремі європейські

країни (в сумі 22%); цікаво, що найчастіше тут згадувалися Велика Британія (3,8%) та Польща (3,3%). Водночас, якщо порахувати усі «інтересні» згадки про зарубіжні країни, то лідером виявляються США (5,4%); а якщо сюди додати категорію відповідей «Америка» (яка в масовій свідомості зазвичай асоціюється лише з однією країною), то частота згадування стає ще більшою (8%). Також зазначимо, що на рівні тенденції називалася Японія (4%). У принципі, більш виражений інтерес до «чужого» простору можна вважати цілком зрозумілим і закономірним.

Що стосується «СОРОМУ», то тут більшість відповідей позначала території, вже знайомі нам за іншими негативними емоціями (злість/гнів і огида/зневага): росія (29,5%), її союзники (25%; основний – білорусь, 16,7%) та тимчасово окуповані території (18,4%; в основному Донбас, 14%). Вважаємо, що стосовно перших двох категорій переживання сорому швидше мало характер «соромно за них» (а не «перед ними»); а ось відносно окупованих територій це переживання вже могло бути різнотипного характеру.

Насамкінець, почуття «БАЙДУЖОСТІ» найчастіше викликала держава-агресор (34%). Припускаємо, що в багатьох випадках наші опитані заявляли про байдужність не як про індиферентне ставлення до ворога (тут можна згадати результати щодо негативних емоцій), а як про своєрідне емоційне дистанціювання, небажання думати про цю країну та її мешканців (що, можливо, є своєрідними варіантами захисних механізмів заперечення або витіснення). Аналогічна ситуація може стосуватися й наступної за частотою категорії «байдужих» відповідей – проросійських союзників (21%, найбільш згадуваною з яких, звичайно, була білорусь – 14%).

Якщо порівняти вищеописані результати з даними попередніх досліджень топофілії та топофобії серед вітчизняної молоді [2; 3], можна помітити існування низки відносно стабільних тенденцій (що є очікуваним, враховуючи стійкість та «інерційність» геополітичних стереотипів і пов'язаних з ними емоцій). Що цікаво, здійснене нами розширення репертуару стимульних емоцій (до 10) призвело до того, що врешті-решт більшість отриманих відповідей фактично утворила два вже знайомі нам кластери з протилежними емоційними валентностями («україно-топофільний» та «проросійсько-топофобний»). Виняток склали результати, які стосувалися переживання інтересу – там були більш виражені згадки про зарубіжжя. Все це, на наш погляд, підтверджує перспективність концепції І-Фу Туана при вивченні масових геополітичних уявлень, хоча й ставить питання про необхідність її доповнення.

Список використаних джерел

1. Дроздов О. Ю. Основи психології масової геополітичної свідомості: монографія. Чернігів: Десна-Поліграф, 2016. 564 с.
2. Дроздов О. Ю. Прояви топофілії та топофобії у масовій геополітичній свідомості сучасних студентів. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень: тези II міжнародної науково-практичної конференції* (м. Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2018 р.) / відп. ред. О. В. Дробот. Київ, 2018. С.52-55.
3. Підгрушний Г. П., Мезенцев К. В. Україна і світ: привабливість територій: серія карт. Київ: ДНВП «Картографія», 2014.
4. Tuan Yi-Fu. *Tophophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. NJ.: Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1974. 260 p.